

Práce s dítětem a jeho rodinou – tanec na ostří nože praxe a systému

30. 11. 2023

Ostrava

**Rodina biologická, pěstounská, osvojitelská? Hlavně milující, respektující
a přijímající odlišnosti – 11. ročník konference Dejme dětem rodinu**

Zdeněk Kapitán, ředitel Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Na začátek...

- **dítě je středobodem, cílem, ideálem**, na který se můžeme i přes své odlišné partikulární zájmy všichni společně upřít – rodiče, prarodiče, pěstouni, jiné pečovatelé a vztahové osoby, správní a soudní orgány, nevládní organizace a jiné pomáhající profese
- důležitými **hodnotami** jsou
 - **pravda**
 - **autenticita** (přiznaná jinakost) a **respekt k ní** – in varietate concordia
- společným **nástrojem** pro všechny je **dobrá vůle** spojená s **racionálním rozhodnutím** jít za stejným cílem a respektovat stejné hodnoty

Proč tanec na ostří nože?

- **společenské klima** – nemoc postmoderní společnosti projevující se v individualisticky zaměřeném přístupu ke svobodě (rozumný kompromis není akceptovatelným výsledkem interakce zájmů), specifický problém počtu lidí s poruchou osobnosti aj.
- **mediální klima** (včetně sociálních sítí) – předsudek, že veřejný sektor (orgány veřejné moci) je apriori neschopný, líný a škodolibý
- **politické klima** – neochota hledat společná (či alespoň vzájemně akceptovatelná) řešení
- **systemová omezení**
 - vnější – přetíženost a neefektivita, uvěznění v zažitých stereotypch, předsudky, závist, aktuálně limity finančních zdrojů
 - vnitřní – v některých chvílích je těžké vést tým, který si vytýčil vysoké cíle...

Modus vivendi

Snažme se s pokorou, nasloucháním (tj. s otevřenou myslí a srdcem) měnit a co nejlépe dělat to, co jsme schopni ve své situaci efektivně ovlivnit.

Úvodní poznámky – úřad a jeho nastavení

Zákonná působnost – proč tu jsme?

- poskytujeme **právem stanovenou pomoc v přeshraničních případech** – tam, kde je skutkový stav rozdělen mezi dva a více států (například matka v tuzemsku, otec s dítětem v Řecku, pokud se soudí o dítě ukrajinská rodina, která celá žije v Česku, není případ přeshraniční)
- předpoklady:
 - **právní** – existence právního nástroje zakládajícího nárok na spolupráci druhého státu (mezinárodní smlouva, předpis práva Evropské unie)
 - **faktický** – reálná a efektivní ochota druhého státu spolupracovat
- jde o cca 7 000 živých případů (v průměru 380 případů na jednoho koordinátora) v této struktuře:

◦ rodičovské spory a zanedbání péče o děti	46,8 %
◦ přeshraniční vymáhání výživného	36,0 %
◦ náhradní rodinná péče (zejména osvojení) a určování rodičovství	13,5 %
◦ jiná právní pomoc (pátrání po pobytu, repatriace apod.)	3,7 %

Typové případy

- otec žijící aktuálně ve Spojeném království neplatí **výživné** na své dítě, které žije s matkou v Česku – ideální cíl: zprostředkovat dohodu mezi rodiči a schopnost do budoucna reagovat na změny, pravidelný cíl: dosáhnout určení výživného a zajistit jeho placení
- Slovák a Češka se při svém soužití v Bruselu rozešli, matka s dítětem se vrátila do Česka, otec pracuje dále pro unijní instituci v Belgii, mezi rodiči panuje **konflikt ohledně péče o dítě** – ideální cíl: podpořit rodičovské role, schopnost řešit konflikt a komunikovat, krátkodobě je pak cílem zprostředkovat dohodu o péči o dítě
- pětiletý chlapec z Ústeckého od svého narození žije v ústavu – cíl: chlapci **najít rodinu v cizině** a umožnit mu péči milujících rodičů a budoucí životní uplatnění

Naše know-how?

- máme definovanou vizi, že **chceme být respektovanou, vstřícnou a inspirativní institucí, která posouvá standard práce s rodinou a dítětem**, k niž směřujeme mj. pěstováním společných hodnot – (1) **dítě na prvním místě**, (2) **otevřenost**, (3) **profesionalita**, (4) **vstřícnost**
- snažíme se podporovat přístup, že **jsme jedno soustrojí**, kde každé kolečko má svůj význam proto, abychom pomáhali uživatelům námi poskytované veřejné služby; součástí toho soustrojí jsou dva týmy – **tým sociálně-právní ochrany dětí** a **tým administrativní**
- obecně se snažíme pracovat **multidisciplinárně** (interně i externě – podporujeme síťování), **mezirezortně** a **mezinárodně**
- máme ambice se sami neustále rozvíjet – neusínáme na vavřínech a nečekáme, až nás někdo kopne do zadku

Jak děláme mezinárodněprávní ochranu dětí?

- cca 90 % naší činnosti je práce s konkrétními případy (práce s terénem, „sociální služba“), cca 10 % agendy je koncepční práce
- máme celorepublikovou působnost (výhody i nevýhody)
- snažíme se být srozumitelní a nasloucháme klientům
- zapojujeme psychology a sociální pracovníky, abychom řešili skutečnou podstatu problému
- podporujeme řešení případů s využitím mediačních a facilitativních technik
- spolupracujeme s dalšími subjekty pomáhajících profesí, abychom zajistili síťování služeb podpory

Trendy

- reflektujeme moderní trendy odborné (vědecké), globální právně-politické (Rada Evropy, Evropská unie) i judikatorní (Ústavní soud, Evropský soud pro lidská práva)
- naše vývojová linka:
 - mediace
 - multidisciplinární spolupráce (Cochem apod.)
 - **dětská participace**
 - práce s biologickými kořeny
 - rozhovor s opatrovníkem

Mezinárodněprávní ochrana dětí – přehled

Obvyklé bydliště dítěte – ústřední pojem

- obvyklé bydliště je místo, kde má dítě **centrum svých rodinných a sociálních** vazeb (exaktní definice není, je zpřesňována judikaturou)
- od místa obvyklého bydliště se odvíjí mnohé, zejména **určování toho, orgány kterého státu jsou kompetentní** zasahovat do života dítěte a kterým **právním řádem** se jeho právní poměry budou řídit
- stát obvyklého bydliště přirozeně limituje také **socio-kulturní okolnosti** fungování dítěte a jeho rodiny – rozhodnutí přestěhovat se do jiné země implikuje nutnost reflektovat tamější specifické podmínky fungování společnosti, práva a státu
- státní občanství hraje omezenou roli, zpravidla ve statusových věcech (určování rodičovství, osvojení)

Rodičovské spory a zanedbání péče

- **naším klientem je dítě a bojujeme za něj**, přestože to často znamená nepřátelství s jedním, někdy i oběma rodiči a jinými vztahovými osobami
- s využitím konceptu **participačních práv** se snažíme vést rodinu k tomu, aby si své problémy uměla řešit sama (**princip autonomie** v rámci moderní rodinné politiky)
- některé principy: princip **adekvátní péče obou rodičů**, život dítěte v pravdě, **preferenze biologické rodiny** před jinými řešeními

Mezinárodní únosy

- nejnáročnější rodičovské spory
- únosem je přemístění či zadržení dítěte mimo stát obvyklého bydliště dítěte bez souhlasu druhého rodiče (nebo bez dovolení soudu)
- Česko se je podle mezinárodního práva **unesené dítě urychleně navrátit**, aniž se hlouběji zkoumají výchovné kompetence rodičů
- lidsky je velmi náročné uvedený princip splnit (únos je totiž často důsledkem dlouhodobé vztahové krize) – proto se snažíme o podporu smírných řešení, případně o využití tzv. záruk pro rodiče – únosce

Tzv. odebrání dětí v cizině

- toto intervenční opatření je v kompetenci států obvyklého bydliště. my se snažíme komunikovat s rodinou a orgány země, kde k odebrání došlo
- v komunikaci usilujeme o tento postup
 1. aby byly děti vráceny co nejdříve do rodiny nebo do širší rodiny
 2. aby byly děti vráceny (umístěny) do České republiky
 3. aby soudy přijímajícího státu přenesly příslušnost na české soudy
- k dispozici jsou omezené prostředky diplomatického práva podle Vídeňské úmluvy o konzulárních stycích
- případy reflektuje rovněž Evropský soud pro lidská práva, který respektuje poměrně široké mantinely přístupu k ochraně dětí

Přeshraniční vymáhání výživného

- složitý právní a administrativní proces, který je silně závislý na velmi specifické situaci v druhém státě (zejména pokud jde o jeho právní úpravu)
- tzv. modré výživné – vymáháme pro zahraničí – na základě žádosti jiného státu dohledáváme povinného v Česku, zjišťujeme jeho majetkové poměry a realizujeme co nejefektivnější a nejvhodnější způsob vymáhání výživného – taháme za delší konec provazu
- tzv. červené výživné – vymáháme ze zahraničí – v zásadě připravujeme podklady podle specifických předpokladů dožádané země a pak vlastní proces vymáhání probíhá podle pravidel vnitrostátního práva této země – taháme za kratší konec provazu

Mezinárodní osvojení

- vnímáme je jako možnost dát dítěti, které v Česku nikdo nechce, milující rodinu a šanci na nesrovnatelně kvalitnější život
- od roku 2000 se jedná průměrně o 30 dětí ročně, celkem přes 750 dětí
- míra neúspěšnosti mezinárodního osvojení je pod hranicí 0,4 %, což o víc než řád lepší než v případě vnitrostátních forem náhradní rodinné péče
- jsme si ale vědomi, že poměřovat mezinárodní osvojení s vnitrostátními formami je srovnávání nesrovnatelného (odlišné právní podmínky, odlišné podmínky v kvalitě žadatelů, odlišné názory společnosti NRP, odlišnosti v kvalitě a délce podpůrných opatření státu, odlišnosti v ostatních socio-kulturních souvislostech)

Mezinárodní osvojení podrobněji

Ze statistik mezinárodního osvojení...

- počet dětí odcházejících do mezinárodního osvojení se snižuje (vliv rekodifikace, efektivnější spolupráce orgánů v Česku, pandemie COVID)
- věk dítěte odcházejícího do mezinárodního osvojení je přibližně 5 let, bohužel v posledních 10 letech se zvýšil cca o dva roky (!)
- děti odcházejí do různých zemí – Dánsko, Švédsko, Itálie, Německo, Island, Francie, Španělsko, Rakousko a jiné
- nejčastěji děti pocházejí z Ústeckého kraje
- nejčastěji se jedná o chlapce (dvakrát častěji než dívky)

Proč mezinárodní osvojení dobře funguje?

- protože máme transparentně **vysoké nároky na žadatele** o osvojení
 - v oblasti psychologické, zdravotní i sociální (příprava na roli náhradního rodiče, otevřenost potřebám dítěte a připravenost na specifickou životní roli aj.)
 - žadatelů je násobně více než právně volných dětí, takže můžeme “vybírat rozinky“
- protože jsme **transparentní a otevření v komunikaci** se žadateli, pěstouny, žadateli o osvojení, tuzemskými i zahraničními správními a soudními orgány
- protože v zemích, se kterými spolupracujeme, je v obecně **očekávání společnosti a systému vstřícnější k dítětem a v tomto ohledu náročnější k dospělým** aktérům – základní princip a skutečně žitá hodnota je, že náhradní rodinná péče je služba dítěti a ne apriorní prostředek uspokojení vlastních potřeb

Biologické kořeny

- Proč? Protože právo – například čl. 20 odst. 3, čl. 29 odst. 1 písm. c) Úmluvy OSN o právech dítěte.
- znalost vlastní minulosti je **součástí individuální identity každého člověka** a současně jeho **psychickou potřebu** (v různé intenzitě a s různým obsahem); vhodně zpracovaná otevřenost přitom poskytuje bezpečný prostor pro to, aby se s vlastní minulostí dokázalo vypořádat dítě, ale i jeho vztahové osoby – dnes už se lze opřít o kvalitní odborné studie
- ÚMPOD v mezích aktuálního práva poskytuje při respektu k principu bezpečí podporu
 - od počátku procesu zprostředkování mezinárodního osvojení žadatelské rodině
 - posléze hlavně dítěti v případě jeho pátrání po vlastním původu
- důležité je mj. ošetřit riziko idealizace biologické rodiny

K možné inspiraci...

- publikace vystavěná na bázi rozhovorů týkajících se konkrétních adopčních případů z pohled
 - dítěte
 - rodičů
 - profesionálů, kteří s rodinou v nové zemi pracovali (fakultativně)
- subjektivní postoje a prožitky jsou velmi důležité pro systémové nastavení procesů
- důležité je doprovázení žadatelů vhodným způsobem a ve vhodný čas

Závěrem

Na konec... Je uvěřitelné, že cestou k naplnění principu dobré rodiny je:

- **dítě je středobodem, cílem, ideálem**, na který se můžeme i přes své odlišné partikulární zájmy všichni společně upřít – rodiče, prarodiče, pěstouni, jiné pečovatelé a vztahové osoby, správní a soudní orgány, nevládní organizace a jiné pomáhající profese
- důležitými **hodnotami** jsou
 - **pravda**
 - **autenticita** (přiznaná jinakost) a **respekt k ní** – in varietate concordia
- společným **nástrojem** pro všechny je **dobrá vůle** spojená s **racionálním rozhodnutím** jít za stejným cílem a respektovat stejné hodnoty

Děkuji za pozornost.